

Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского
Серия "Филология. Социальные коммуникации". Том 24 (63). 2011 г. №4. Часть 1. С.218-223.

УДК 070:81.246.2(05)

ДИСКУСІЇ ЩОДО ДВОМОВНОСТІ НА СТОРІНКАХ ПЕРІОДИКИ ЯК ЖУРНАЛІСТСЬКИЙ ПРИЙОМ ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНИХ ЦІННОСТЕЙ

Варич М. В.

Київський національний університет культури і мистецтв, м. Київ, Україна

У статті досліджується мовна ситуація в сучасній українській періодиці. Зокрема, розглядаються дискусії навколо мовного питання. В роботі також вивчається вплив газетних текстів на формування національних цінностей та мовні уподобання читачів.

Ключові слова: *білінгвізм, двомовна періодика, матеріали журналістів, газети, мовна ситуація.*

Постановка проблеми. Чимало засобів масової інформації в Україні відчувли необхідність повернути історичну правду як найвищу духовну й етичну цінність, подати неспотворені факти минулого і розпочали просвітницьку роботу. Велика жанрова палітра використовується газетярами-журналістами задля досягнення поставлених цілей. Важливе місце в розмаїтті жанрів посідають дискусії та обговорення.

Аналіз останніх досліджень з проблематики роботи. Дискусії навколо того, якою мовою видавати вітчизняну періодику точилися ще з періоду появи перших українських часописів. Цьому питанню приділяли увагу А. Животко у книзі «Нездійсненні пляни видання українських часописів», Б. Грінченко у статті «Тяжким шляхом. Про українську пресу», М. Грушевський у праці «До наших читачів в Росії». Наразі питання двомовності набуло більш широкого звучання. Нинішні науковці обговорюють співіснування двох мов не лише у періодиці, а і в інших сферах буття. До таких обговорень долучаються науковці Л. Масенко, І. Дзюба, П. Толочко та ін.

Мета. Дослідити дискусійні матеріали на сторінках сучасних якісних українських видань, в яких обговорюється мовне питання та перспективи його вирішення в незалежній Україні. Визначити, як ці матеріали впливають на мовні уподобання читачів.

Завдання: 1. Проаналізувати наслідки впливу, який здійснюють дискусійні матеріали на читачів; 2. Простежити як в процесі дискусій та обговорень народжується конкретний шлях вирішення мовної проблеми; 3. Розглянути аргументи сторін, що ратують за одномовність та двомовність.

Об'єктом дослідження є дискусійні матеріали на сторінках періодики.

ДИСКУСІЇ ЩОДО ДВОМОВНОСТІ НА СТОРІНКАХ ПЕРІОДИКИ ЯК ЖУРНАЛІСТСЬКИЙ ПРИЙОМ...

Предметом дослідження є вплив дискусійних матеріалів на свідомість читача, внаслідок якого формується ставлення до національних цінностей.

Актуальність. У 1965 році громадський діяч, письменник і публіцист І. Дзюба у праці «Інтернаціоналізм чи русифікація» запропонував свій вихід із непевної мовної ситуації, що склалася в УРСР, – обговорення мовного питання на всіх рівнях, починаючи від спеціалізованих конференцій до дискусій у пресі, на телебаченні та радіо. Він поставив риторичні запитання: «Перше й останнє – свобода обговорення, дискусії, суперечки. Чому так панічно боїться цього теперішня національна політика? Звідки такий переляк перед людським словом і така інквізиторська лють на нього? Чому так ганебно тікають офіційні представники з тих вечорів і дискусій, де зненацька зринає національне питання, чому забороняють, затикають рота – замість того, щоб прийти і роз'яснити справу, перемогти в чесній дискусії, переконати в одвертій розмові?» [8, с. 112]. Відтоді мовне питання лишилося нерозв'язаним. Наразі суспільство штучно поділене на російськомовних та українськомовних. А заклик письменника лишається актуальним, його взяли на озброєння провідні засобами масової інформації.

Зауважимо, що особливу активність в обговоренні мовного питання широко виявляють двомовні газети: «Голос України», «День», «Дзеркало тижня», «Високий замок». Змістова палітра такої періодики відзначається розмаїттям. На шпальтах преси йдеться про культуру мовлення, мову української естради та інтелігенції, про співвідношення між українськомовною та російськомовною друкованою продукцією. Названі видання є часописами історії, які відстежують і оприлюднюють дані, котрі ігноруються державними установами та громадськими організаціями в Україні. До обговорення видання залучають як науковців, державних і громадських діячів, журналістів, так і пересічних читачів.

Варто прислухатися до фактів, які наводить «Голос України»: у 1997 р. на 100 українських громадян припадало 7 українськомовних і 54 російськомовних видань [9, с. 4], газета «Известия» 90 % свого накладу готує у Москві, де залишаються і кошти. Україна нічого від продажу тиражу цього видання не має; українські версії московських газет «Комсомольская правда в Украине» та «Труд-Украина» часто вміщують на своїх шпальтах антинаціональні матеріали.

Українське видання «День» періодично проводить порівняння становища росіян в Україні та українців у Росії. Зокрема, в матеріалі кандидатів історичних наук Ярослава Федорука та Тараса Чухліба розповідається про відсутність освіти та засобів масової інформації українською мовою в Західному Сибірі. Українець із Сибіру С. Меха розповідає науковцям, що на своє звернення до місцевої влади відкрити українські школи отримав відповідь: «Ми не маємо українських шкіл в Омській області з тої причини, що ми дуже близькі, росіяни та українці». С. Меха також стверджував, що «...башкири, татари, німці мають свої обласні національні радіопередачі (15 хвилин на тиждень!), а українці не мають навіть цього» [2, с. 8].

До участі в обговоренні щодо утвердження української преси як за мовою, так і за змістом у «Голосі України» долучається велика плеяда чиновників і вчених. Зокрема, журналіст В. Абліцов друкує інтерв'ю з тодішнім міністром інформації

З. Куликом та науковцем І. Дзюбою [10, с. 4]. Міністр констатує, що з кожним роком реєструється все більше російськомовних видань і зауважує: цю тенденцію припинити неможливо, бо не існує відповідної законодавчої бази. Академік І. Дзюба розмірковує над мовною ситуацією, що склалась у 1963 р., коли він писав статтю «Інтернаціоналізм чи русифікація?», порівнює тодішні часи з нинішньою кризою, зазначає, що в минулому і тепер на мовне становище в пресі не можна вплинути через «неукраїнську спрямованість мовного законодавства».

Двомовні видання «День», «Високий замок» та російськомовна газета «Кіевський телеграф» залучають до дискусій про роль і місце української мови в Україні широку громадськість. Усі три газети вмщують на своїх шпальтах різні погляди. В перших двох виданнях матеріали на підтримку української мови займають більший обсяг. Редакція «Кієвського телеграфа» друкує великі за обсягом статті (інколи на цілу шпальту, формат А-2) на підтримку запровадження двомовності в Україні, наводить аргументи на користь такого запровадження. Жодне з аналізованих видань не виступає за російську одномовність. Водночас «Кієвський телеграф», відстоюючи офіційну двомовність (неофіційна і так поширена в Україні) і розширення прав російської мови, фактично урізає права української мови.

«Дзеркало тижня», «Кієвський телеграф», «Високий замок» залучають до обговорення мовного питання популярних письменників, телеведучих, «зірок» і пересічних українців, яким небайдужа доля титульної мови. Кожне видання має свої професійні підходи у подачі матеріалів зазначеного змісту. Редакція газети «День», зокрема запровадила рубрику «Пошта «Дня»», «Кієвський телеграф» – «Речь про речь», а «Високий замок» вдається до репортажного стилю, завдяки якому автори розповідають про сприйняття української мови в різних середовищах – у російськомовних регіонах, еміграційному оточенні, в колі науковців тощо. Наприклад, на сторінках «Дня» опубліковані матеріали про роль мови у житті письменників В. Шевчука і Л. Танюка, науковця-журналістикознавця В. Здоровеги. Окрім того, кореспонденти цього видання висвітлюють мовне питання у баченні яскравих постатей минулого: поетеси О. Теліги, мецената-видавця Є. Чикаленка, літератора І. Багряного.

«Високий замок» намагається здійснити свій внесок у процес популяризації та вивчення української мови. У матеріалах цього видання змальовуються конфліктні ситуації або казуси, які трапляються з білінгвами. Наприклад, в одній публікації переказується комічна, але досить типова ситуація: двоє українців зустрічаються в Польщі і починають спілкуватися російською, лише довідавшись, що обоє з України, переходять на рідну мову (2003. – 9 листоп.).

Матеріали подібного змісту зустрічаються і в газеті «День». Скажімо, журналістка К. Гудзик розповідає, як повсюдно в Донецьку спілкувалася українською мовою [2, с. 4].

«Високий замок» уміщує розповіді публічних російськомовних людей про те, як вони вдосконалюють знання української мови. Зокрема, про це розповідають телеведуча каналу «1+1» Л. Добровольська, народний депутат В. Шевчук, письменник А. Курков.

ДИСКУСІЇ ЩОДО ДВОМОВНОСТІ НА СТОРІНКАХ ПЕРІОДИКИ ЯК ЖУРНАЛІСТСЬКИЙ ПРИЙОМ...

До обговорення питання становлення національної за змістом та мовою періодики в «Голосі України» долучається професор В. Іванов. Він наводить приклади підтримки національної преси у Норвегії, Швеція, Фінляндії, зазначає, що досвід цих країн доцільно застосувати й Україні [11, с. 4].

Власну думку на питання двомовності висловлює письменник В. Шевчук на шпальтах газети «Високий замок», зазначаючи: «Я рішучий противник того, щоб в Україні було дві державні мови, щоб видавалися двомовні газети, журнали, були двомовні паспорти, документація тощо. Бо двомовність – це символ колоніального статусу України» [1, с. 2].

Проти двомовності, хоча з інших міркувань, висловлюється філолог Л. Масенко. В публікації газети «День» дослідниця мовних питань зауважує, що «контакт мов», їх постійна взаємодія призводить до порушення мовної чистоти, шкодить національній самоідентифікації: «Витворений у надрах імперії мовний бар'єр між українським містом і селом перетворив міські центри підросійської України з Києвом включно на провінцію Москви, викривив почуття національної ідентичності, що послабило до критичної межі почуття національної солідарності в українському соціумі» [2, с. 4].

Із авторитетними думками В. Шевчука та Л. Масенко не погоджується дописувач рубрики «Пошта «Дня» В. Матвеєнков. Останній вважає двомовність виходом із ситуації у зросійщених регіонах: «На сході та півдні України треба пропагувати і обстоювати не українську одномовність, а реальну двомовність, яка нині є чинником консолідації українського суспільства» [3, с. 12].

Власну думку на питання двомовності має академік І. Дзюба у передмові до своєї хрестоматійної праці «Інтернаціоналізм чи русифікація» (видання 2005 р.) Академік нагадує опонентам низку фактів, починаючи від заборон друку українською мовою в царській Росії до розстрілів українськомовних громадян на вулицях Києва у 1919 р. Наголошує автор і на цілком нормальному становищі російської мови у нинішній Україні: «Може когось з роботи звільнили, чи не взяли за знання і вживання російської мови? Може, прикрили якусь газету за те, що вона виходить в Україні російською мовою, або й російські інтереси обстоює? ... Гляньмо на книжкові розкладки – все російське, на газетні кіоски – майже все... Увімкнімо телевізор... Послухаймо по радіо наших державтворців з Парламенту» [8, с. 38].

На захист прихильників двомовності стає історик П. Толочко у книзі «Що заважає українській мові?». Зокрема, авторові незрозуміло, хто заважає в Україні розмовляти українською мовою та чому порушуються питання щодо негармонійного співіснування двох мов. За його словами, «проблеми як такої немає» [12, с. 34].

Паралельно з двомовністю в українських ЗМІ активно обговорюються питання двомовності у сфері освіти й науки, книговидавничої справи, масової комунікації. Зокрема, на сторінках газети «День» батьки учнів київських шкіл обурюються відсутністю підручників для дітей українською мовою (1997. – 28 серп.).

Тижневик «Дзеркало тижня» віддає свої шпальти для обговорення мовних проблем регіональним кореспондентам, учителям, громадським активістам. Двомовність преси розглядається в контексті загальної освітньої, наукової, побутової двомовності. Газета проводить паралелі з радянським часом: «В советское время из периодических изданий в Донецке выходили «Радуга», «Донбасс». В «Радуге» постоянно печатали украиноязычные произведения, а к «Донбассу» выставляли требования подавать переводы» [5, с. 6]. Нині у Донецьку важко знайти художні твори українською мовою не лише в періодиці, а й узагалі натрапити на українську книгу [7, с. 6].

«Дзеркало тижня» детально і послідовно відстежує мовну ситуацію в українській періодиці і констатує, що вона постійно складається на користь російськомовної продукції. Зокрема, журналіст М. Таран зазначає: «Досить гостро в Україні стоїть проблема дешевої книги українською мовою», «факти – незаперечні. В книжкових виданнях України – випуск російськомовних книг складає чверть тематичних планів» [6, с. 4].

Разом із тим «Дзеркало тижня» не критикує і не вітає двомовність, розглядає це явище обережно, як наслідок історичного минулого. Загалом складається враження, що видання намагається відстояти позицію гармонійного співіснування двох мов.

Висновки. Отже, з кожним роком обговорення питання двомовності набуває все більших обертів на державному рівні, особливо загострюючись у період передвиборчих баталій, що викликає хвилю відповідних матеріалів у пресі. При цьому кожен учасник дискусії керується своїми мотивами та міркуваннями обираючи стиль подачі матеріалів, однак усі вони мають на меті переконати читачів у власній правоті. Проте, як показав аналіз газетних матеріалів не всі стоять на сторожі національних інтересів, головним з яких є державна мова.

Перспективи подальших досліджень. В найгостріших дискусіях завжди народжувалася істина. Тому дослідження аргументів різних сторін щодо мовного питання наразі є актуальні та своєчасні. З допомогою цих досліджень відкривається можливість нарешті розв'язати болоче для України мовне питання, не порушивши прав жодного громадянина.

Список літератури

1. «Високий замок». – 26 жовтня 2006 р.
2. «День». – 4 вересня 2004 р.
3. «День». – 17 грудня 1996 р.
4. «День». – 18 грудня 1996 р.
5. «Дзеркало тижня». – 28 лютого 2004 р.
6. «Дзеркало тижня». – 14 червня 1997 р.
7. «Дзеркало тижня». – 16 липня 1996 р.
8. Дзюба І. Інтернаціоналізм чи русифікація / І. Дзюба. – К., 2005. – 329 с.
9. «Голос України». – 6 травня 1997 р.
10. «Голос України». – 23 серпня 1997 р.
11. «Голос України». – 30 травня 1997 р.
12. Толочко П. Що заважає українській мові / П. Толочко. – К., 1997. – 123 с.

ДИСКУСІЇ ЩОДО ДВОМОВНОСТІ НА СТОРІНКАХ ПЕРІОДИКИ ЯК ЖУРНАЛІСТСЬКИЙ ПРИЙОМ...

Варич М.В. Дискусии о двуязычии в украинской печати как метод формирования национальных ценностей // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации». – 2011. – Т.24 (63). – №4. Часть 1. – С.218-223.

В статье исследуется языковая ситуация в современной украинской печати. В частности, рассматриваются дискуссии журналистов и публичных деятелей, которые возникли вокруг этого вопроса. В работе также изучается влияние газетных материалов на формирование национальных ценностей и языковых предпочтений читателей.

Ключевые слова: *билингвизм, двуязычная периодика, материалы журналистов, газеты, языковая ситуация.*

Varich M. Discussions about bilingualism in the Ukrainian newspapers as a method of forming of national values // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Series «Filology. Social comunicatios». – 2011. – V.24 (63). – №4. Part 1. – P.218-223.

The article describes the language situation in the modern Ukrainian press. In particular, we describe the discussions of journalists and public men about language situation. Influence articles of journalists are studied on forming national values and linguistic preferences of readers.

Key words: *bilingual, bilingual magazines & newspapers, materials of journalists, newspapers, language situation.*

Поступила до редакції 15.08.2011 р.